

Herman József**(1924–2005)***

Herman József egyszerre volt a magyar modern nyelvészet interdiszciplináris nyitottságának egyik teremtő alakja és emellett nagyon fontos pozíciókat betöltő kultúrpolitikus, az Aczél György irányította világban, akárcsak Popper Péter és sokan mások. Francianyelvész volt, aki az Eötvös Kollégiumban kezdett újlatin érdeklődését a Párizsi Egyetemen stabilizálta. Hosszú ideig volt az ELTE-n, majd több mint 10 éven át a Debreceni Egyetem Újlatin Nyelvészeti Tanszékének professzora. Ezután Párizsban egyetemi tanár és kultúrdiplomata volt: az UNESCO felsőoktatási igazgatója. Én akkor ismertem meg, amikor 1975-ben visszatért Franciaországból. Új feleségével, Erdélyi Ildikó pszichológussal és új családjával. Sok szempontból beilleszkedett és bekapcsolódott a pszichológiai életbe is; ennél fontosabb volt azonban, hogy a visszatérő értelmiségi szeretett volna valamilyen módon kapcsolatot teremteni saját szakmája, a nyelvészet fiatal nemzedékével.

Egyedül Kiefer Ferenc hazatéréséhez hasonlítható az az erőfeszítés, ahogy szemináriumokat és házi összejöveteleket kezdett szervezni. A szemináriumokat az Izabella utcai ELTE épület kicsiny földszinti kutatószobájában, a házi eseményeket pedig a frissen hazatért új öröklakásában a Szemlőhegyen tartotta. Arra törekedett a szemináriumokon és az összejöveteleken is, hogy megismerje, mivel foglalkoznak a fiatalok, és elültessen bennük egy-két furcsa új gondolatot. Az egyik ilyen furcsa új gondolat – s ezáltal kerültem én is viszonylag szoros személyes kapcsolatba vele –, hogy a nyelvészetnek kapcsolatokat kell létesítenie más társadalomtudományokkal, illetve a biológiával. Herman volt a nyelvészeti afáziakutatás egyik kezdeményezője, de ugyanúgy támogatója volt a nyelvfeldolgozás pszicholingvisztikai elemzésének, a gyermeknyelv kutatásának – elsősorban Réger Zita támogatásával –, és a magyar nyelvi változások kutatásának, amelyek kapcsán Kontra Miklós munkáit karolta fel.

Herman József különös ember volt, személyes stílusát tekintve is. Bizonyos helyzetekben, például az ELTE-n, ahol nem volt eléggé elfogadott, és valahol úgy érezte, hogy egy idegen közegben mozog, visszahúzódó, csendes személyiség volt a kari nyilvánosságban. Más helyzetekben azonban, ahol közel állt a hatalomhoz, rendkívül kezdeményező, nagyvonalú, a hivatal császára benyomását keltő ember volt, így az Oktatási Minisztérium Szalay utcai épületében, talán Pozsgai minisztersége idején, mint a Felsőoktatási Osztály vezetője, később pedig, mintegy 10 éven keresztül az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója. Herman mint kultúrpolitikus nagyon sokat tett azért, hogy a fellazuló Kádár-kor valóban nyitottá váljon a modern világ nyugati eredetű tudományos elméletei és szellemi irányzatai felé. Ennek jellegzetes példája volt, amikor 1984–85-ben Budapesten lezajlott az 1975-ben megkötött Helsinki kölcsönös biztonsági megállapodás kulturális nyomon követő értekezlete. Ennek vezetője Herman József volt. Herman egész stílusára

*2023-ban a Magvető Kiadónál megjelent Árnnyak c. kötetemben több nyelvészről is írtam. Herman József is szerepelt a kéziratban, de a sok anyag miatt kimaradt a megjelent kötetből. Köszönöm a lehetőséget, hogy most megjelenhet.

jellemző, hogy ekkor mint westernizációs kultúrpolitikus becsempészi az utcai újságkínálatba a nyugat-európai és amerikai lapokat. Ettől kezdve lehetett Budapesten Newsweeket, Le Monde-ot stb. kapni, kezdetben ugyan csak néhány újságárusnál. A fontos mozzanat azonban az, hogy ezzel nyilván a pártvezetést győzte meg arról, hogy erre azért van szükség, hogy az utcán közlekedő, a létező szocializmussal szemben meglehetősen sok kételety tápláló nyugati kultúrpolitikusok a saját szemükkel lássák: itt valódi kulturális nyitás megy végbe. Herman trükkje az volt, hogy ez a nyitás az 1984–85-ös értekezletek után is megmaradt, mintegy utórezgésként.

Mint a Nyelvtudományi Intézet igazgatója rendkívül sokat tett az új irányzatok meghonosításáért; azért, hogy a nyelvészet ne csak a nyelvvel foglalkozzon, s ezáltal egy befelé forduló diszciplína legyen, hanem kifelé nyitott, interdiszciplináris irányító keret legyen. A pszicholingvisztika, a gyermeknyelv-kutatás és a modern szociolingvisztika egyaránt az ő vezetése alatt nyertek teret a Nyelvtudományi Intézetben. Hermannak a nyelvvel kapcsolatos felfogása nagyon érdekes módon hasonlított egy másik nemzedékből, Telegdi Zsigmond felfogásához. Úgy vélte, hogy a nyelvvel kapcsolatban egyszerre van szükség a szinkrón és a diakrón elemzésre. Saját munkái, amelyekben a magyarországi és közép-európai latin sírfeliratok elemzésén mutatja be azt a dinamikát, ahogyan a többnyelvű emberek feltehető töredékes latinsága hogyan vezet az újlatin nyelvek kialakulásához. Eközben információelméleti és szociolingvisztikai megfontolásokat egyszerre használt. Ez az attitűd jellemezte a nyelvészethez való hozzáállását, vagyis egyszerre kell a szinkrónia és diakrónia, és egyszerre kell a struktúra és változatosság vizsgálata. A nyelv, miközben strukturált szervezetrendszer, ugyanakkor beépítetten változó rendszer, és a történeti változását a diakrón helyzetben megfelelő változatok is tükrözik. Nem nyelvjáráskutatást implikál ez – ami persze megvolt a hagyományos magyar nyelvészetben –, hanem a változat és a változás mozgást irányító modern szemléletét.

Herman élete utolsó évtizedeit a Velencei Egyetemen töltötte. A rendszerváltozás után és a rendszerváltozás korában úgy érezte, hogy az általa képviselt baloldali hozzáállásnak, az őszintén vállalt kommunista múltnak nincsen helye Magyarországon. A sajátos, Hermanra jellemző stílusban fogalmazta ezt meg nagyjából úgy, hogy *nem fognak itt már nekem lapot osztani, jobb, ha elmegyek oda, ahol még mindig tudják, hogy én egy jó újlatinnyelvész vagyok*. Nem fájdalommal, nem keserőséggel, inkább a dolgokat helyre téve vonult át Észak-Olaszországba.

PLÉH CSABA
CEU Közép-európai Egyetem